

ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ МАЛОЧИСЕЛЬНОЇ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ

На сучасному етапі однією з важливих проблем педагогічної науки є формування соціально активної особистості. Розвиток соціальної активності має особливе значення для учнів сільських шкіл при розв'язанні ними проблем життєвого самовизначення, подоланні кризових ситуацій.

Формування соціальної активності учнів сільської школи має свої особливості, обумовлені специфікою навчально-виховного процесу з урахуванням обмеженого соціально-культурного простору. Позитивні фактори, що сприяють формуванню соціальної активності учнів, - це реальна можливість залучення до праці, дотримання народних традицій, життя у тісному зв'язку з природою, психологічна захищеність дитини від стресових ситуацій. Проте такі чинники, як відносна замкненість сільського життя, складні соціально-побутові умови визначаються як негативні. До того ж атмосфера пониженої активності, втрата багатьох культурних та духовних традицій проявляються в навчально-виховному середовищі сільської школи.

Дослідження підтверджують, що освітнє середовище надає широкі можливості для розвитку здібностей і нахилів кожної індивідуальності, котра “визначається не лише її вродженими якостями, а й специфікою конкретного поля соціальної діяльності і соціальних відносин, в якому формуються і реалізуються її здібності, де кожний включається безпосередньо в життєдіяльність суспільства”[2, с.10].

Зауважимо, що соціальна активність є складовою життєвої активності взагалі, “де поняття “активність і взаємодія” є системоутворюючими характеристиками. Зміст соціальної активності та соціальної взаємодії виявляється в єдності потенційного й актуального моментів існування соціальної сутності людини, який, на відміну від виявів соціальної

пасивності, реалізується у просоціальних, асоціальних, антисоціальних діях індивіда, що мають характер самодіяльності. Тим самим соціальна взаємодія виявляється у процесах предметної діяльності і спілкування індивіда, що неминуче виникає у процесі спільного розгортання”[3,с.48].

Саме в умовах колективної взаємодії засвоюються норми соціального співжиття, набувається культура спілкування, формується соціальна активність. Оскільки активність дитини залежить головним чином від її мотивації, необхідно акцентувати увагу вчителя на вивченні індивідуальних особливостей учнів, збільшенні ступені їхньої самостійності.

Нині чи не найголовнішим завданням навчально-виховного процесу є адаптація юного покоління до системи ринкових відносин, аби випускники не виходили зі стін школи лише з певною сумою знань, але байдужі до обраної справи, безініціативні. Останнім часом на перший план почали висувати вимогу щодо реальної участі громадськості в управлінні школою. В цьому контексті модель співпорядкування витісняється моделлю суб’єкт-суб’єктної взаємодії, участі та співучасті дорослих і дітей у спільних справах.

Учні сільських шкіл з дитинства знаходяться під впливом системи суспільно зумовлених зв’язків і стосунків. У вихованні дітей сільської родини велике значення має “живучість” традицій народного виховання. Тому навчально-виховний процес, зорієнтований на родинність, підвищує роль життєвої і соціальної компетенції учнів. “Актуалізуючи і опосередковуючи суспільні зв’язки і стосунки, соціальна комунікація утворює ту інформаційну мережу, за допомогою якої людина включається у систему суспільних відносин”[1,с.15].

Соціальний розвиток, життєві орієнтири, цінності та запити сільських школярів мають специфічні ознаки. Ціннісні орієнтації у поєднанні із соціальними нормами складають цілісно-нормативну систему регуляції їхньої поведінки, яка постійно контролюється громадою через сусідів, родичів, школу, органи місцевого самоврядування. Необхідно розширювати

досвід спілкування учнів, різноманітні контакти з батьками, громадськістю, оскільки сільські школярі мають обмежену кількість суб'єктів спілкування.

Мала чисельність учнівського і педагогічного колективів є суттєвою ознакою функціонування шкіл сільської місцевості. Організація навчальної діяльності учнів у школі не обмежується заняттями, оскільки навчальний і виховний процеси тісно пов'язані між собою. Адже особливе призначення сільської школи – у виховній роботі, оскільки школа є не лише освітнім навчально-виховним закладом, а центром культурного життя його мешканців, гарантом його стабільного розвитку. Позитивним моментом є те, що створюються сприятливі передумови для індивідуалізації навчальної і виховної роботи, взаємовпливу учнів, їхньої активності.

Наприклад, з метою розвитку соціальної активності, комунікативних здібностей школярів у Копачівській ЗОШ 1-11ст. Обухівського району Київської області (директор Романенко А.П.) створений і активно діє клуб “Світ спілкування”, який складається з таких секцій:

1-4 кл. - “Довкілля пізнаємо у грі”(виховання турботи про навколишній світ);

5-8 кл. - “Культура спілкування” (виховання культури міжособистісного спілкування).

Отже, у малочисельній школі до будь-якої позаурочної роботи залучають усіх учнів, зокрема, до участі в акціях по благоустрою, екологічних акціях, у різноманітних конкурсах, фестивалях, у корисних справах, у процесі яких здобувається практичний досвід громадянської дії. Як наслідок, вони чіткіше усвідомлюють, що реалізацію творчих задумів, досягнення життєвого успіху забезпечує власна активність.

Активна участь дитини в навчальній діяльності є однією з першооснов формування її соціальної активності. Адже, для дитини процес навчання є першою соціально нормованою діяльністю, в яку вона включається організовано. Таким чином, змінюється її соціальна позиція. Розкриваючи не лише здібності, а створюючи умови для їх постійного розвитку, вчитель

робить процес навчання з одного боку - доступним і цікавим, а з іншого – моделює його для кожного. Різномірівнева підготовленість школярів при малій наповненості класів у сільській школі потребує від педагогів належних зусиль, щоб кожний учень опанував знання на рівні вимог та стандартів освіти.

Саме від якості навчального і виховного процесу залежить збагачення культурних національних цінностей як держави в цілому, та і певних її регіонів. Сільська школа має допомогти учням в оволодінні технологіями соціальної життєдіяльності, створити умови для інтеграції в соціокультурний простір.

Малочисельність більшості сільських шкіл вимагає пошуку оптимальних варіантів організації позакласної роботи, що враховує запити та інтереси дитини. Цьому слугують різновікові предметні й художні гуртки, клуби, творчі групи (напряму роботи відповідно зумовлює їх назву), виставки творчих робіт, читацькі конференції. Дієвість спільної діяльності зростає, якщо вона викликає в школярів позитивну внутрішню реакцію (ставлення) і стимулює розвиток соціальної активності учнів.

Отже, основними шляхами розвитку соціальної активності учнів є оптимально побудований навчально-виховний процес, раціональна організація позаурочних форм роботи та ефективна взаємодія з родиною.

Оскільки школа є чи не єдиним джерелом культури на селі, то проведення будь-якого виховного заходу – подія в житті села. Організація традиційних сільських свят, відродження народних ремесел, вивчення історії села, історії родоводу, проведення краєзнавчої, екологічної робіт дозволяє учням відчувати свою причетність і взаємозв'язок з довкіллям, органічно увійти в систему стосунків, усвідомити відповідальність за збереження історії і культурного багатства краю. З метою розширення народознавчої роботи вчителі залучають учнів до проведення дослідницької роботи: збирання оповідань, легенд, казок, підготовки альбомів з пошукової роботи (вивчення історії села, традицій своєї сім'ї тощо). Усі види й форми спільної

діяльності педагогів, учнів, батьків доповнюють одне одного, сприяють оптимальному розв'язанню поставлених задач.

Доцільно створювати мережу гуртків для опанування традиційними народними промислами, зокрема з навчання учнів рукоділля, ткацтва чи лозоплетіння, різьблення по дереву. Адже характерною особливістю організації життєдіяльності сільських школярів є систематичне залучення їх до трудової діяльності.

Зазначимо, що особливості спілкування школярів кожного віку об'єктивно відображені в процесі суспільної діяльності в колективі. Основою змісту такої діяльності можуть бути національні свята, традиції мовленнєвого етикету українського народу, різноманітні конкурси, дискусії, ділові, інтелектуальні та рольові ігри, створення проектів, уроки-диспути, семінари, уроки прес-конференції, психологічні тренінги. Необхідно стимулювати соціальну активність через включення учнів у соціально змодельовані дії з поступовим переходом до реальної діяльності.

Саме через діяльнісний підхід в освітньому процесі учень бере участь у моделюванні явищ суспільного життя, засвоює навички комунікації. З цією метою пропонується моделювання проблемних ситуацій, створення індивідуально-групових програм навчання спілкуванню, впровадження факультативів з культури спілкування.

Практичне відпрацювання комунікативних умінь відбувається під час проведення тренінгів. В основі тренінгу спілкування лежить уявлення про основні принципи розвитку взаємин учнів, формування особистісного компоненту комунікативних умінь. За допомогою спеціальної методики учнів навчають умінню сприймати точку зору іншого, слухати один одного і сприймати різні думки щодо вирішення завдання, виробляти власну позицію, знаходити своє місце в колективних діях, моделювати різні ситуації.

У процесі експериментальної роботи перевірено ефективність педагогічних умов формування соціальної активності учнів під час вивчення

курсу за вибором “Сходинок зростання” і тренінгу спілкування “Пізнай себе”.

У змісті програми курсу за вибором “Сходинок зростання” відображено такі компоненти розвитку особистості: ставлення до себе (особистісне ставлення), ставлення до інших (суспільна спрямованість), ставлення до діяльності (діяльнісна спрямованість). Зміна пріоритетів у формуванні особистості забезпечує високий рівень соціальної активності дитини в процесі діяльності щодо творчого оволодіння суспільними цінностями.

У початковій ланці освіти завдання курсу за вибором “Сходинок зростання” спрямовані на формування у дітей уявлень про навколишній світ і взаємини, правила поведінки; вміння толерантно ставитися до своїх однолітків. В основній школі тренінг спілкування “Пізнай себе” спрямований на розвиток уміння спілкуватися, конструктивно висловлювати власну думку.

Зазначимо, що тренінг спілкування “Пізнай себе” складається із занять, спрямованих на розвиток вміння спілкуватися, конструктивно висловлювати свої думки. Кожне заняття складається з таких частин:

- теоретичного матеріалу, який подається у формі розповіді або міні-лекції;
- практичних вправ, при виконанні яких учні можуть оволодіти комунікативними вміннями і навичками;
- обговорення виконаних вправ.

Як приклад, розглянемо заняття “Ставлення до себе та до інших людей”, мета якого - довести, що успішність спілкування залежить від ступеня відвертості і довіри.

У міні-лекції повідомляється, що, за визначенням вчених, існує чотири типи ставлення до себе та до інших:

1. У мене все погано – у тебе все добре.

При такому ставленні людина показує іншим, що не визнає своєї вартості і потребує від них підтримки, визнання. Вона повністю залежить від інших людей, їхньої думки про себе.

2. У мене все погано – у тебе теж.

При таких взаєминах немає джерела підтримки ні в собі, ні в інших. Люди, яких задовольняють такі стосунки, можуть відмовитися від будь-яких взаємин. Навіть, якщо їм пропонують свою підтримку, вони відмовляються від неї, бо вважають, що у них “все погано”.

3. У мене все добре - у тебе погано.

При такому ставленні людина намагається розраховувати лише на себе, відкидає підтримку, яку їй пропонують. Вона вважає, що було б краще, якби їй дали спокій, адже вона незалежна і не бажає спілкуватися з іншими.

4. У мене все добре – у тебе теж.

При таких стосунках людина відчуває свою цінність і неповторність іншої людини. Вона сприймає себе та інших, показує, що визнає свої та їхні сильні сторони, позитивні риси характеру.

У ході заняття підкреслюється, що більшість людей, в залежності від обставин, як правило, використовують один з визначених типів. А це означає, що їхні почуття до себе та до інших не дуже змінюються в процесі спілкування. Отже, якщо учень хоче мати добрі стосунки з іншими, необхідно навчитися спілкуватися з ними за четвертим типом. З цією метою пропонуються вправи, під час виконання яких виявляються почуття відвертості та довіри. Зокрема, вправа “Мої позитивні якості”. Оскільки саме на позитивних рисах будується спілкування з іншими, то необхідно кожному пригадати, чим він може пишатися. “Пригадайте свої успіхи в минулому. Запишіть: “Мої досягнення – це ...” (3-5хв.). А тепер поділіться на пари. Кожен почергово розказує про свої успіхи. Після цього з допомогою товариша поміркуйте над тим, які саме позитивні риси сприяли досягненню успіху. Запишіть: ”Мої найкращі риси – це ...” (5хв.). Потім кожен називає свої риси і запитує у всіх: “Які ще позитивні якості ви у мене помітили?”

У процесі обговорення наголошується, що кожна людина виробляє самооцінку щодо своїх здібностей, якостей характеру. Звичайно, вона не завжди відповідає реальній дійсності, не завжди буває точною. Іноді людина цінує себе надто високо, тоді як вона далека від досконалості. Або навпаки: людина має багато позитивних якостей, проте переживає почуття незадоволення собою, докладає чимало зусиль, щоб удосконалити себе. Насамперед, необхідно виховувати в собі такі якості, як скромність і самокритичність, до того ж на такому рівні, щоб вони виявлялися в повсякденних вчинках.

У кінці заняття відбувається обговорення вправи.

- Чи важко було виконувати вправу?
- Що нового відкрили для себе?
- Якого досвіду набули в процесі виконання вправи?

Отже, в процесі тренінгу “Пізнай себе” з’ясовується, як учні сприймають інші, за якими ознаками складається враження про нього, як підтримуються добрі стосунки з іншими, пропонуються певні засоби розв’язання тієї чи іншої конкретної ситуації. Учні вчаться розв’язувати морально-етичні проблеми, аналоги яких зустрічаються в житті самих учнів, набувають досвіду гуманного спілкування. Слід підкреслити, що взаємовідносини з іншими людьми не можна нав’язати зовні. Необхідно, щоб вони з’являлися і розвивалися як результат активності самої особистості, яка усвідомила відповідальність за їх удосконалення.

У процесі експерименту узагальнено соціальні зв’язки особистості. Система взаємодії з однолітками або спілкування в різновіковому колективі сприяє встановленню суспільних стосунків між ними, створює можливості особистісного зростання, є засобом розширення соціальних контактів учнів сільської школи та їхньої успішної соціальної адаптації.

Найважливішою сферою, яка характеризує рівень готовності дитини у роботі навчального закладу є соціальний розвиток, тобто якісні зміни, від яких залежить можливість життя в соціумі, взаємодія з однолітками,

дорослими. Адже соціальний розвиток характеризується рівнем засвоєння учнями моральних норм і правил поведінки.

У результаті застосування особистісно орієнтованої методики формування соціальної активності збільшилася кількість учнів, які приймають обґрунтовані адекватні рішення; встановлюють дружні стосунки, оволодівають навичками практичної діяльності та комунікативними вміннями.

У процесі суспільної діяльності учень набуває соціального досвіду, отримує досвід міжособистісних стосунків, засвоює духовні цінності. Критерієм якості суспільної діяльності учнів є рівень сформованості у них соціальної активності. Володіючи соціальною активністю та відносною самостійністю, учень вибірково ставиться до зовнішніх обставин у процесі засвоєння соціального досвіду, приймає обґрунтовані адекватні рішення в ситуації міжособистісної взаємодії. Здатність успішно взаємодіяти з іншими дає змогу учню виявляти активність, зумовлює соціальне становлення учнів сільської школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: посібник.-К.: Академвидав, 2003.- 369 с.
2. Прилюк Ю.Д. Регулятивна функція соціальної комунікації. - К., Наукова думка, 1976.- 312 с.
3. Семиченко В.А. Психологія соціальних відносин.-К.: Магістр-S, 1999.- 168 с.

Анотація. У статті розкривається проблема розвитку соціальної активності учнів сільської школи. Розглянуто питання соціалізації учнів, що охоплює процес залучення їх до культурних цінностей. З'ясовано завдання вчителя в організації навчально-виховного процесу, що сприяють самореалізації і самовизначенню особистості.

Ключові слова: соціальна активність, соціалізація, соціальний розвиток, сільська школа.

Практические основы формирования социальной активности учащихся малочисленной сельской школы

В статье раскрыта проблема развития социальной активности учеников сельской школы. Рассмотрен вопрос социализации учеников, который

охватывает процесс приобщения их к культурным ценностям. Определены задачи учителя в организации учебно-воспитательного процесса, способствующего самореализации и самоопределению личности.

Ключевые слова: социальная активность, социализация, социальное развитие, сельская школа.

Practical basics development of social activity of the rural school pupils

The article deals with the problem of the development of social activity of the rural school. The author looked out the pupil's socialization as the process of their united to the cultural values. The teacher's tasks in the educational process, which assist the person's realization and determination, are lighted out.

Key words: social activity, socialization, social determination, rural school.